

Կապակցութիւնն ծիսական գրականութեանց
լրաբու հետ շատ բան կը լուսաւորէ, որքափ ալ
յեական հրմանած ըլլայ մեր Մաշտոցի յունա-
կանին վրայ: Ըստ այս փոքրիկ սրբնակ մը միջնք
հարեւ անցի հայ ձեռագրաց (նաեւ սպագուց)՝
մէջ յաճախ տեսնուած Ավորեանու գէտը, որ իւր
հմայական բանաձեւերով առաջին հայցուած-
քին հայէական, զուա հայ մոտիսապաշտ մասց
արդինք Կերեւայ, յիրակնին ու թիշ բան չէ,
բայց եթէ նորէինունիւն Անտիոք ծագած
յոյն (*) սկզբնագրի մը, որ այլ եւ այլ խմբա-
գրութեամբ շատ յաճախ կը տեսնուի նաեւ
յոյն, լատին եւ արար լեզուներով (Հման.
Franz, անդ. II, էջ 394—396, յունաքէնն հրո.
Th. Schermann: Die griechischen Kyprianos-
gebetes & Oriens Christianus, III (1903),
S. 303—323).

Այս տեղ յառաջ կը բերենք Հեղինա-
կին յօրինուածութիւնն եւ գործոյն բոյսն-
դակութիւնը, ցոյց տալով իւրաքանչիւր նիւ-
թի կից նաեւ հայ Մաշտոցին համապատաս-
խան տեղին, համաձայն մեր թ. 68 Մաշտոցին
(Ժ. գարե), որ նորութեամբն եւ ամբովլու-
թեամբն ցոյց կու տայ վրան ամէն ազդեցու-
թեան հետք, առանց նպատակ ունենալու ի մի
ամփոփել այս նկատմամբ բոլոր ծանօթ գրակա-
նութիւնը. Զբրնեկ (էջ 43—220 = Կուն
Չոր գրնելոց, թղ. 119ա, կանա Որուլուսոյն, թղ.
107թ): — Աւ եւ Հայ (էջ 221—278 =
կանա Ազ օր հնելոց, թղ. 63թ. կանա Հազրդ
տալոց, 20ա): — Գիէ (էջ 279—334): —
24թ, Աւորուսն, Արորիւ, Պոռու (էջ 335—
421 = կանա 24թ օր հնելոց, թղ. 156թ. —
Խազող օր հնելոց, թղ. 155ա. Հատիկ օր հնելոց,
64ա. Հնձան եւ շեղ օր հնելոց): — Յայուն-
նեան ունին օր հնելունիւն. Քրուլոց Տեռունը դուռը (422—460): Քուսուրուրոց եւ Զորին օր հնե-
լուն (էջ 461—603 Հիթեւոց Ֆիւզ, հաւ-
կիթ եւն): — Տուրնեկ եւն (էջ 604—632 =
Օրհն. Սեղանոց, 66ա, քրհորի, 105թ, 131ա.
Եկեղեցւոց, 89ա, խաչ, 72թ եւն): — Վան-
քայ օրհ. (էջ 633—646). — Բաւունեան պատմու-
թաց գէտ, Աւորուրուրոց (թ. 1—123 = կանոն
ապաշխարող օր հնելոց, 132թ): — Ալիք-ու օր-
հնելուն (էջ 123—175 = օր հնելութիւնն հաւուց, 157ա): — Առունենիւն, Մ-յը եւ
Տ-ը (էջ 176—260 = կանոն յորժամ տղայն
Ութօրեայ լինի, թղ. 13ա. — Քուսուանօրեայ
բերեն յեկեղեցին, 13թ. կանոն Եղայլակցու-

թեան, 152թ): — Առանիներու մէջ (էջ 261—
393): — Հետուունիւն մէջ (էջ 399—513). —
Այսուն-ըներու (էջ 514—615):

Ըսկ համուր պատկերո, ինչպէս կը տես-
նոի, կամփոփէ իւր մէջ Ծիսարանի ամէն կէ-
տերը ի բաց տուեալ Խորհրդոց որոշուն-ինն,
որոնք պարզապէս Խորհրդուն օր հնենիւն չեն:
Պատկեր կու տայ նաեւ Հնարաւորութիւն կազ-
մելու գաղափար գործոյն ծրագրին եւ ընդար-
ձակութեան մասին, որով յերեւան կ'ելէ նաեւ
կարեւոր նշանակութիւնը, զոր ունի ծիսական եւ
ազգ պարական ուստամասիրութեան մը համար:
Կը յանձնենք շիրմապէս զայն ամէն ծր-
սասէր եւ ազգագրութեամբ զբաղու անձանց:

Հ. Ն. Ա.

Historia Sacra antiqui Testamenti, quam concinnavit
Dr. Hermannus Zschokke. Editio sexta emendata
et instructa octo delineationibus et tabula geo-
graphica. Vindobonae et Lipsiae, G. Braumüller,
1910. 8°, XII, 468 p. K. 12.—.

Կորացիյն տպագրութեամբ հրապարակ
ելաւ բազմահման եւ բազմամեայ դր. Հերման
Զոկէի Արբազան պատմութիւն Հին Կոսակա-
րանի անուն գեղեցիկ գործը՝ պատրաստուած
յատկապէս բարձրագայն գասի ուսանողաց:
Քեւե Արբազան պատմութիւնն իրենք դասա-
գիրը մը պատրաստուած է, սակայն ընդարձակ
մասը միան առեալ, որովհետեւ սովորական
գասագըքը մը ծրագրեն էապէս կը տարբերի:
Դասագիրըս կը պարէտ մեր առշելը Հրէից
կրօնական եւ քաղաքան կենաց պատմութիւնը
հանդերձ մեկնութեամբ եւ ծանօթութեամբք՝
շօսափելով նաեւ գրացի ազգերը՝ Եգիպտացի-
ները, Քարելացիները, Ասորեսանցիները, որոնց
պատմութիւնը անբաժան կապուած է Խրիստուցոց
պատմութեան հետ: Յարգ. Հեղինակին գործն
այլու առ ծանօթ չըլլալով Արեւելեացն պատշաճ
կը համարենք փոքրիկ մատենախօսական մը
նորինելով՝ ծանօթացընել իւր անձն գնահա-
սելի երկովը, որուն վեցերորդ շքեղ տպա-
գրութիւնն ունինք մեր առշելը:

Առաջիկայ տպագրութիւնն այնու կը գե-
րազանցէ նախորդ տպագրութիւնները, որ Հե-
ղինակը լուս կարի շանացած է շատ բան փոխել,
գուրս ձգել ինչ որ հարկ էր փոփոխել կամ
գուրս ձգել դիտութեան ներկայ պահանջմանց

համաձայն. յատկապէս կրցած է Հեղինակը օգտուիլ վերջին տարիներուն մէջ՝ Պալեստինի, Բաբելոնի եւ Արարիայի մէջ կատարուած պեղմանց արդինքներէն եւ նորազիւա ասորեստանեայ-բարելական սեպագիր արձանագրութիւններէն, որոնք մեծ լոյս սփոնցին արեւելքան հին ազգաց պատմութեան վրայ. Ի մէջ այլոց միշտակութեան արժանի են աւարիացի Dr. Alois Musilի Արարիա կատարած քննական ուղղեւորութիւնները (Arabia Petraea, 3 Bände, Wien 1907—1908), եւ առողաբան Ենունի, Ախնէւրի, Գէլիքի, Սէկունի, Կոռուէնի Վիգուրուի եւ այլց գեղցիկ աշխատութիւնները որով պատմական շատ մըին հէտեր լուսաւորեցին. Խրաբանցիւր կարծիք ճշգիւ յառաջ բերուած է իր պատշաճ տեղոր մասնանիշ ընելով պէտք եղած աղբիւրները նիւթին համեմատ, որով գասագիրը մասնագէտներու համար ալ օգտակար ծառայութիւն կրնայ մաստցանել. Զենք կրնար հօն՝ գրիս ամէն առու ելութեանց վրայ մանրամասն խօսիլ. Կը բաւականակի մայն համառօտիւ շօշափել այն, ինչ որ Հայոց համար կրնայ որ եւ է Նշանակութիւն ունենալ. Այսպէս օրինակի համար ի հնաց յուզուած եւ տակաւին անլուծանելի խնդիր մըն է, թէ ուր էր գրախատն նախկին տեղը. գժուարութիւնն զինաւորաբար անկէ կը ծագի որ Ս. Գրոց Փիսոն եւ գեհնոն գիտերուն ճշգրիս դիրքն ու տարածութիւնն որոշել անկարելի է. Հին մէկնիւններն առ հասարակ Յովէկոսէն սկսեալ Փիսոն գետով՝ կը հասկրնային այժմեան գանգէս կամ ինգոս գետը, իսկ գեհնոն գետով՝ զնեղոս, եւ կը կարծէին թէ այս գետերուն ակնալցիւն նվիրատ եւ Ցիգրիս գետերուն մօտ ըլլան, ըստ այսօն ալ Հայաստանի մէջ կ'որոնէին նախկին գրախատի տեղն. Ուշափ որ ալ հին կարծիք է, սակայն նորագոյն ժամանակներս իր պաշտպաններն ալ ունեցաւ. պապէս Engelkemper (Die Paradiesesflüsse 1901) և E. König (Fünf neue arab. Landschaftsnamen im A. T. 1902): Ա.լ.ք. ինչպէս Խելանդ, Կալմէդ, Նորագոյն մէկիշներէն Հոբերգ, Կառլէն, Մ. Հեցնաւուէր Խոյնպէս Հայաստանի մէջ կը զնեն գրախատի տեղն, առանց սակայն Փիսոն եւ գեհն գիտերը նվիրատ եւ Ցիգրիս գիտերէն բաժնելու, ըստ որում այս մէկնիւնները Փիսոն բաելով՝ կը հասկրնան նոր կամ Ճորոխ (Cyrus, Kur) գետը, իսկ գեհնոն՝ Երախու (Հմա. Գաթըրման, Պամ). Ցիգրէբական Հատ. Ա. էջ 40, ծան. 2. Josef Linder, Geschichte

des alten Bundes. Klagenfurt 1910, p. 120—128, ուր իւրաքանչիւր կարծիք համառօտիւ յառաջ բերուած է. տես ի մասնաւորի Շնոց կարծիւները ինձինքնան, Հնախօսութիւն Հատ. Ա. էջ 244—271 եւն). Հոմել եւ Գլազէր կը համարին թէ գրախատին տեղը Արարիայի մէջ եղած ըլլայ, ըստ որում Փիսոնով կը հակնան զադի Դավաշիր գետը (Wâdi Dawâsir), գեհնոն ով Վադի էր-Ռումմա (Wâdi er-Rumma) գետը, այս կարծեաց կողմն էր նաեւ Յարդոյ Հեղինակն գործիւ 1903ի տպագրութեան մէջ (էջ 29). սակայն ինդիրն ուրիշ կերպարանք առաւ Փր. Դելիչ, Հոմել լառուէր, Ախնէւր եւն գիտականներու քննութիւններով, որոնք գրախար կ'որոնն բարելանի մէջ: Դելիչ (Wo lag das Paradies?) Փիսոն եւ գեհնոն գետերով կը հասկրնայ Եփրատի երկու ջանցքները. Հոմել առու էր Փիսոն եւ գեհնոն գետերով՝ Եւլէսու եւ Քոսապէ գիտերը կը մէկնէ, որոնք այժմ Շատ-Էլ-Արար կը թափին. Իսկ Ախնէւր (Wo lag das Paradies? Theol. Quart. Tüb. 1908, p. 169—82) այսօրուան հելին գետը (Belich) Փիսոն կը համարի եւ Քարուը (Chabur) գեհնոն, հետեւաբար գրախատը կը զնէ բելիիի գետախառնութեն ոչ շատ հեռու, վասն զի Ասորեստանեայ սեպագիր արձանագրութեանց մէջ գրախատին յորչորչումը կը յիշտակուի Բիտ Ադենի (Bit Adeni) անտան ներքեւս. Այս վերջին կարծիքն աւելի հաւասականութիւն ունի Բաբելուստանն իրը նախկին գրախատին տեղը ճանչնալու, զոր կ'ընդունի նաեւ Հեղինակաւ:

Դուռաց հետաքրքրական չե նաեւ Արարատ անուան շուրջը յուզուած ինդիրը զոր Հեղինակն համառօտիւ կը շօշափէ (էջ 46) ուր կը միշուի յատկապէս Հանտայի ուսումնասիրութիւն (Şanda, Ararat. Untersuchungen zur Kunde des alten Orients, Berlin, 1902). Երբայսական մնագիրն ունի “ի վերայ Երանց Արարատայ”, որով հասկընալու ենք ամրոջ Հայոց աշխարհը եւ միջնին Երամանայ այս գաշտն, ուսկից կը բարձրանայ Արարատ լերը: Հայոց քով պահուած է Արարատ անուան Հայացած ձեւն Այրարատ: Ըստ Հանտայի “ի լերինս Արարատայ”, բացատրութեամբ յատուկ լեռ մը հասկրնալու է Կորդուաց (Kardu) լերանց մէջ, որ սեպագիր արձանագրութեանց մէջ Արարի կը կոչուի (Հմա. Döller, Studien 316): թէ Այրարատանոյն է Երայական բնագրին Արարատ, Ո-բարտուէ կամ Ո-բաշտուէ հետ, այլ եւս իրեւ ստոյդ չի կրնար ընդունուիլ, ինչպէս կը մէկնէ

Հիւրշման (Հին Հայոց տեղոյ անունները, էջ 118եւն): Ասուածածունչի բնագիրներու վրայ խօսած ժամանակ, մասնաւոր ուշադրութիւն դարձուցած է Հեղինակն հայերէն թարգմանութիւն անոթեան վրայ (էջ 447). Կըսէթէ հայ թարգմանութիւն ալքսանդրի ան օրինակն կամ աւելի Որդինեսի վեցիշան բնագրին կը հետեւի: Յատկամէս կը յիշէ Սպահնահ տպագրութիւնը 1515 վենետ., և 1642ինի Հոռոմ: Ասուածածունչի ամրովական հրատարակութիւններէն յիշուած են՝ Ասկանի և Զոհրապի հրատարակութիւններն նյուպէս կը յիշուի 1859, 1819 և 1843ի տպագրութիւններն, որոց միշտ թուականներն են 1860° բագրատունոյ հրատարակութիւնը, 1817 ս. Պետերբուրգի տպագրութիւնն: Անձանթ կը մայ միան 1843ի Մոկուայի տպագրութիւնը: Ցեղ տեղ կը յիշատակուին նաև անվաւերական գրութեանց ումանց հայերէն թարգմանութեան գոյութիւնը:

Ըստածներէն ըստ բաւականի տեսնուեցաւ մեծանուն Հեղինակին մեծ հմտութիւնն իր առաջադրեալ նիւթին մէջ եւ ընտրած յօրինուածութիւնն, որով Մատեանս ընտիր գաւագրի մը պաշտօն ամենայն իրաւամբ կը կատարէ: Կը մաղթենք բազմանայ Հեղինակին որ գեր նորանոր տպագրութեանց արժանանայ իր հոյակապ աշխատառութիւնը:

Հ. Պ. Փ.

ARMENIA — A monthly Magazine.

Կարծեմ աւելորդ են այս քանի մը տողերն անոնց համար, որոնք կանոնաւորապէս կը ստանան այս անգղերէն ամսամթերթ, զոր կը հրատարակէ Պր. Արշակ Մահտեսան: Բայց եթէ կայ անգղերէնազէտ հայ մը, որ բաժանորդ չէ այս թերթին (տարեկան 12 պրակ, 1 դոլար = 5 ֆր. Հասցէք New-York, 33 Union Square), կը համարձակիմ բաելութէ իւր հայենասիրական հաշուեցուցակին մէջ մեծ — պահաս մը նշանակելէ պէտք չէ քաշուիլ: Այնափ համելի, ողղամփ եւ հայապահապահ հանդէս մը սակայն չեկտ կարծեր որ պաշտպան հանդէս մը սակայն չեկտ կարծեր որ պակսի ընթերցասէններու սեղանին վրայէն: Երբեմ այնպիսի գեղեցկաշար, ճկուն, կուռ եւ գրաւիչ յօրուածներ կը պարունակեն այս Հանգիսի թուերը, որ մարդ կարդալու ատեն տե-

սակ մը հպարտութիւն կը զգայ, թէ կայ ուրեմն թերթ մը, որ առանց մուրացկանութեան (— բոլոր ստարալեզու հրատարակուած հանդէսներն ունին այս լալիկանութիւնը —) նպատակ դրած է իրեն բարձրացնել Հայն, Հայուն արժանիքը, նախ Հայուն աչքին եւ երկրորդ օտարներու աչքին:

Բայց գրաւիչ է այս շքեղատիկ Հանդէսը այս տարուան Հոկտեմբեր թուովի մանաւանդ, որուն առաջին յօդուածը՝ On a Mission of Peace, կը խօսի Ավուունիթի յԱմերիկայ ըրած ուղեւորութեան վրայ, բայց կը կցէ այս ուղեւորութեան այնպիսի խորհրդածութիւններ, որ համերաշնութեան սիրահար հայը՝ — ստիպուած ենք համերաշն անուանել ծշմարիտ հայրենասէրն այս վայրկենին — պէտք է կարդալ ու քանդակել իւր սրտին ու մազին մէջ:

Կայ նաև ուրիշ ներհուն յօդուած մը՝ "Armenia's Role in the Turkish Empire" ախլազուն տակ, որ որչափ հպարտացցցիչ է մեզ Հայոց համար, նոյնչափ ալ յուսատում մեր ապագային: Բայց արժանաւոր դաս մըն է այս յօդուածը օտարազգիներու համար ալ, եւ մոտառելի երիտասարդ թուրքերու համար:

Չենք խօսի հայ կեանքին — անցեամին ու ներկային — վբարերեալ ուրիշ յօդուածներու վրայ, որոնք՝ մին քան զմիւն, կը վառեն ազգային ոգին եւ մեծ գաղափար մը կու տան՝ իւր հայութիւնն շատ աժանագին վաճառելու դիրքապարասա հայուն, իւր հայութեան վրայ:

Իթէ յօրդորուեցակի ինքնակոչ՝ այսպիսի գնահատիչ քանի մը տողերով ջերմապէս յանձնարարել մեր ընթերցողներուն եւ մեր հետեւողներուն այս Հանդէսը, պատճառն այն է, որ նոր շըրջանի առժիւ՝ քանի որ հայ լաւգրութիւնն ալ պէտք է իւր յատոկ բաժինն ունենալ մեր ելեւմուտքին մէջ, չմոցուի այս աղնուամիտ ու բարեացակամ Հանդէսն, որ կոչուած է անտարբեր մոքեր սթափեցնելու, յողդողդ մոքեր գոտեպնդելու, օտարին հայը մանչցնելու, եւ հայուն՝ գհայը սիրցնելու:

Ժամ է արդ, ովք հայեր, մեր բիոդշեն մէջէն՝ եղբայրասպան լրագիրներու անունները ընչելու: — Ահա պանչելի առիթ մը՝ ծօկոտ ըսուած հրեշին ներկայութեան հանդուրժելու, եւ համերաշն հայսիրութիւն մը սաեղծելու:

Հ. ԳԱՅՐԻՆԸ Ը. Վ. ՄԻՆՆԵՎԻՇԵՆՄԱՆ

